

Výchova v rodině

3.část

Mgr. Ludmila Šprachtová

Hlavním posláním rodiny je příprava jedince na jeho pozdější zařazení do společnosti

Za hlavní rysy kvalitně fungující rodiny považujeme:

- vysoký stupeň soudržnosti a spolupráce v rodině a to mezi všemi členy navzájem
- emočně pozitivní vztahy
- otevřenou, upřímnou a srozumitelnou komunikaci mezi všemi členy rodiny
- vzájemný respekt všech členů navzájem
- proměnlivou dělbu rolí, při které se respektuje zralost i zájmy jednotlivých členů rodiny
- dynamiku vztahů
- schopnost a dovednost rodiny překonávat zátěžové a konfliktní situace
- oporu rodiny v širším sociálním zázemí

Význam rodinného prostředí pro rozvoj osobnosti dítěte, podmínky rodinné výchovy

Rodina dítěti zprostředkuje

- Významné modely chování
- Systém, jak se orientovat v okolním světě
- Jistotu, stabilitu zázemí i dostatek podnětů
- Identifikační vzory obou pohlaví
- Sebedůvěru
- Jasný vztahový rámeček vůči ostatním lidem, světu obecně i vůči sobě samému

Vztahy v rámci rodiny

- Rodičovská dyáda
- Vztahy k sourozencům
- Prarodiče

Význam rodinného prostředí pro rozvoj osobnosti dítěte, podmínky rodinné výchovy

- materiálně-ekonomické
- demograficko-psychologické
- kulturně - pedagogické

Materiálně - ekonomické

- otázka zařazení rodiny a jejích aktivit do ekonomického makrosystému společnosti,
- individuální spotřeba rodiny jako součást životního způsobu rodiny a z toho plynoucí aspekty,
- problematika zaměstnanosti rodičů, otců i matek a vliv této skutečnosti na děti,
- vliv techniky a technických prostředků na život současné rodiny a některé další otázky,
- např. materiální podmínky pro zájmovou činnost dětí, pro přípravu dětí do školy a podobně.

Demograficko-psychologické

Jsou těžištěm působení na dítě a na celkovou kvalitu rodiny.

Utváří povahové, mravní a volní vlastnosti.

- přirozenou strukturu rodiny a aspekty vyplývající z působení otcovského, mateřského, sourozeneckého a prarodičovského,
- vnitřní stabilitu rodiny jako základnu emocionální atmosféry rodinného prostředí a předpoklad existence a přirozeného rozvíjení všech dimenzí rodinného života.

Kulturně - pedagogické

- hodnotová orientace a vzdělání rodičů,
- míra pedagogizace rodinného prostředí
 - výchovný styl
 - sjednocení výchovného stylu v rodině
 - vztahy se školou

FEMINIZACE

- stejné mzdy žen a mužů za stejnou práci;
- stejné příležitosti a stejný přístup ke vzdělání mužů a žen;
- společné formy péče o děti;
- právní a finanční nezávislost všech žen;
- ochrana všech žen bez ohledu na jejich status před jakýmkoliv formami násilí;
- přeformulování všech zákonů, ale i přestrukturování institucí, které zvýrazňují mužskou dominanci a umožňují agresi mužů vůči ženám (Velký sociologický slovník, 1996, s. 308 – 309).

Postavení dítěte v rodině dříve a v současnosti

PRAVĚK (období infanticidy do roku 374)

- dítě jako pokračovatel rodu, nulová hodnota

STAROVĚK

- přetrvává stejný postoj k dítěti

STŘEDOVĚK

- hodnota dítěte stoupla – je bráno jako člověk, malý dospělý (křesťanství)

HUMANISMUS

- bezvýhradná kázeň, tělesné tresty

„...nemají ani duševní činnosti ani zřetelné tělesné tvary, které by je činily hodnými lásky a nikdy jsem nestrpěl, aby byly krmeny v mé přítomnosti“ (M. de Montaigne)

NOVOVĚK

J.Á.Komenský – láska k dítěti, respektování dětské přirozenosti = kvalita celé společnosti

OSVÍCENECTVÍ

J.J.Rousseau – zakladatel NATURALISMU (přirozená výchova ve shodě s přírodou)

OBDOBÍ ZVÝŠENÉHO ZÁJMU O DÍTĚ (1. polovinu 20. století)

- podporuje začleňování dítěte do společnosti, zvyšuje se hodnota dítěte, snaha pomoci dětem z chudých zemí, postižených hladem a nemocemi
- stále větší snaha o poznávání vývoje dítěte a jeho potřeb, rozvinula se síť speciálních vědních oborů zabývajících se dětským věkem
- novou kvalitu pro postavení dítěte přinesla Ženevská deklarace práv dítěte schválená v roce 1924, v ní jsou shrnuty základní principy, které dítě chrání před vykořisťováním a zajišťující mu optimální tělesný i mentální rozvoj. V roce 1959 vyšla nová verze – Charta práv dítěte, která upravila i práva dítěte před narozením

OBDOBÍ PODPORY A POMOCI DÍTĚTI

(přelom 20. a 21. století)

- dítě se stává partnerem dospělému, především rodičům
- dítěti se přiznávají všechna nebo téměř všechna práva ve shodě s Listinou lidských práv a svobod, je plnohodnotnou lidskou osobností
- mezinárodní dohoda Úmluva o právech dítěte, kterou podepsalo již 172 států (ČR v roce 1989)

Čtyři pásma funkčnosti rodiny:

- **funkční rodina** – nenarušená, schopná zabezpečit dítěti dobrý vývoj a prosperitu,
- **problémová rodina** – s výskytem poruch některých funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém a vývoj dítěte v něm. Rodina je schopna řešit tyto problémy sama nebo s pomocí jiných,
- **dysfunkční rodina** – s výskytem vážnějších poruch některých nebo všech rodinných funkcí, které bezprostředně ohrožují rodinu jako celek a především vývoj dítěte; tato rodina potřebuje soustavnou pomoc ze strany odborníků,
- **afunkční rodina** – poruchy jsou takového rozsahu a kvality, že rodina přestává plnit svůj základní účel. Dítěti závažným způsobem škodí nebo dokonce ohrožuje jeho existenci; řešením je umístění dítěte v náhradní rodinné výchově

(Dunovský, 1986, s. 38).

Rodina jako primární socializační prostředí

- V rodině probíhá tzv. **primární socializace** – realizuje se v ní první kontakt dítěte se společností a kulturou. Rodina je základním životním prostředím dítěte.
- Obklopuje dítě
- Promítá se do něho

Odráží se v jeho vlastnostech, v jeho chování, jednání

Co je socializace

- **Socializaci osobnosti** můžeme definovat jako proces utváření a vývoje člověka působením sociálních vlivů a jeho vlastních aktivit, kterými na tyto sociální vlivy odpovídá: vyrovnává se s nimi, podléhá jim či je tvořivě zvládá (Helus, 2008, s.71)
 - **K socializaci dochází**
 1. Začleňováním člověka do mezilidských vztahů
 2. Zapojováním člověka do společných činností
 3. Integrovaním člověka do společensko-kulturních poměrů
 - **Psychické socializační procesy**
 1. Raná symbiotická vazba
 2. Zvnitřňování na základě identifikace (ztotožňování)
 3. Učení zpevněním
 4. Kognitivní sociální učení
- má dva projevy: observační učení a socializační autoregulaci

Socializace: funkční
nefunkční

Nedostatečná socializace dítěte

- Příběh Kamaly a Amaly
- Kašpar Hauser
- Současný příběh

Rodina jako primární socializační prostředí

Funkce rodiny vzhledem k dítěti a jejich selhávání (Helus, 2007, s. 149)

1. Rodina uspokojuje základní, primární potřeby dítěte v raných stádiích jeho života.
2. Rodina uspokojuje velice závažnou potřebu organické přináležitosti dítěte: Dítě má silnou potřebu jistoty, že patří do spolehlivých a láskyplných mezilidských vztahů v rámci své rodiny.
3. Rodina skýtá již od nejútlejšího dětství akční prostor, tzn. Prostor pro jeho aktivní projev, činnou seberealizaci, součinnost s druhými.
4. Rodina postupně uvádí dítě do vztahu k věcem rodinného vybavení.
5. Rodina výrazně určuje prvopočáteční prožitek sebe sama jako chlapce či dívky.
6. Rodina skýtá dítěti bezprostředně působící vzory a příklady.
7. Rodina v dítěti zakládá, upevňuje a dále rozvíjí vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty jako něčeho samozřejmého.
8. Rodina otevírá dítěti příležitost vejít do mezigeneračních vztahů a tím hlouběji proniknout do chápání lidí různého věku, různého postavení, založení.
9. Prostřednictvím rodičů, prarodičů, starších sourozenců, příbuzných a přátel rodina navozuje v dítěti představu o širším okolí, o společnosti, o světě.
10. Rodina je dětem a dospělým prostředím, kde se mohou svěřit, očekávat moudré vyslechnutí, radu a pomoc – je útočištěm v situacích životní bezradnosti.

Kategorizace rodin z hlediska jejich plnění funkcí při socializaci dítěte

1. Rodiny stabilizované, funkční
2. Funkční rodina s přechodnými, více či méně vážnými problémy
3. Rodiny problémové
4. Rodiny dysfunkční
5. Rodiny afunkční

Ad 2) Funkční rodina s přechodnými, více či méně vážnými problémy

- a) Nezralá rodina
- b) Přetížená rodina
- c) Ambiciózní rodina
- d) Perfekcionistická rodina
- e) Autoritářská rodina
- f) Rozmazlující (protekcionistická)
- g) Rodina nadměrně liberální a improvizující
- h) Odkládající rodina
- i) Disociovaná rodina

Průběh socializace v období od tří do šesti let

Socializační proces zahrnuje v tomto období tři vývojové aspekty (podle Langmeiera, Krejčířové, 1998, s. 89-100):

1. Vývoj **sociální reaktivity**, tj. vývoj bohatě diferencovaných emočních vztahů k lidem v bližším i vzdálenějším společenském okolí.
2. Vývoj **sociálních kontrol a hodnotových orientací**. Jedná se o vývoj norem.
3. Osvojení **sociálních rolí**

DEPRIVACE

- A) Z VNĚJŠÍCH SOCIÁLNĚ EKONOMICKÝCH A KULTURNÍCH PŘÍČIN (neúplné rodiny, rodiče často mimo domov, nízká ekonomická nebo kulturní úroveň rodiny, která neposkytuje dostatek podnětů pro přirozený vývoj dítěte)
- B) Z VNITŘNÍCH (psychických) PŘÍČIN (zájmové zaměření rodičů, charakterová nevyzrálost, duševní poruchy)

Náhradní rodinná péče

1. Adopce (osvojení):

- „zrušitelná“, tj 1. stupně
- „nezrušitelná“, tj 2. stupně

2. Pěstounská péče:

- individuální (příbuzní, cizí osoby)
- skupinová (velké pěstounské rodiny, pěstounské páry, SOS vesničky)

Právní postavení rodiny

Právní rámec vzniku manželství a posléze rodiny vymezuje zákon **č.94/1963 Sb.** o rodině ve znění pozdějších předpisů. Mimo jiné poukazuje na některé povinnosti a práva ve vztahu k vlastnímu dítěti.

- §1 odst.1 říká: „Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem“.
- Odst.2: „Hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí“.
- §32 odst.1: „Rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče. Rodiče mají být svým osobním životem a chováním příkladem svým dětem“. (V praxi se však poměrně často setkáváme s případy, kdy jsou děti doma svědky neuváženého chování, jakými jsou projevy neúcty, ponižování, násilí, agresivity, podvádění, nedodržování společenských norem. Svůj podíl na takovém chování rodičů mají jejich přenesené vzorce chování z původní rodiny, podceňování učení se sociálních rolí dítěte od rodičů napodobováním, či nesoulad žitých norem s normami preferovanými společností.)
- Odst.2: „Rodiče mají být svým osobním životem a chováním příkladem svým dětem“.
- §33: „Na výchově se podílí i manžel, který není rodičem dítěte, za předpokladu, že s ním žije ve společné domácnosti“.
- §34 odst.1: „Rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům“. (V praxi často vidíme, jak větší část této odpovědnosti leží na matce.)
- Odst.2: „Jestliže jeden z rodičů nežije, není znám nebo nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, náleží rodičovská zodpovědnost druhému rodiči. Totéž platí, je-li jeden z rodičů zbaven a nebo je-li výkon jeho rodičovské zodpovědnosti pozastaven“.

Literatura

- ČÁP, J., MAREŠ, J.: *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál 2001.
- FONTAINE, S.: *Místo na slunci*. Praha: Arcadia a Tereza 1994.
- GILLERNOVÁ, I., MERTIN, V.: *psychologie pro učitelky mateřských škol*. Praha: Portál 2003. ISBN 80-7178-799-X
- HELUS, Z.: *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada 2008. ISBN 978-80-247-1168-3
- DRTILOVÁ, J., KOUKOLÍK, F.: *Zlo na každý den. Život s deprivanty I*. Praha: Galén 1996. ISBN 80-7262-088-6
- DRTILOVÁ, J., KOUKOLÍK, F.: *Základy stupidologie. Život s deprivanty II*. Praha: Galén 2002. ISBN 80-7262-078-9
- DRTILOVÁ, J., KOUKOLÍK, F.: *Vzpouza deprivantů, nestvůry, nástroje, obrana*. Praha: Galén 2006. ISBN 80-7262-410-5
- FROMM, E.: *Umění milovat*. Praha: Nakl. J. Šimona 1996.
- KOUKOLÍK, F.: *Sociální mozek*. Praha: Karolinum 2006. ISBN 80-246-1242-9
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D.: *Vývojová psychologie*. Praha. Grada 1998. ISBN 80-7169-195-X
- LANGMEIER, J, MATĚJČEK, Z.: *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství 1968.
- LANGMEIER, J, MATĚJČEK, Z.: *Výpravy za člověkem*. Praha: Odeon 1981.
- ŠULOVÁ, L.: *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum 2005. ISBN 80-246-0877-4.
- ŠULOVÁ, L.: *Doplňovaná publikace: Problémové dítě a hra (studijní texty)*. Praha: Raabe 2002 až 2009